

УДК 37.07:005.7–029: 93/94 (477)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi53.441>

Шоробура І. М.,
orcid.org/0000-0003-3728-7968

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

У статті розкрито історичні аспекти розвитку менеджменту в Україні. Звернено увагу на поняття менеджменту як способу та манери спілкування з людьми; мистецтво керівництва; уміння організовувати ефективну роботу апарату управління.

Показано складові менеджменту – організаційну, функційну та особову. Визначено етапи розвитку менеджменту, зокрема домонополістичний (до 1900 р.); «наукове управління підприємством» (від 1900 р. до 1930 р. у США); «адміністративно-бюрократичний підхід» (від 1900 р. до 1930 р. в Англії, Франції, Німеччині); «рух за гуманні стосунки» (1930–1950 рр. у США); сучасний етап.

У статті акцентовано на певних етапах розвитку менеджменту в Україні, це зокрема: I етап (1917–1921 рр.); II етап (1921–1928 рр.); III етап (1929–1945 рр.); IV етап (1946–1965 рр.); V етап (1965–1975 рр.); VI етап (1975–1985 рр.); VII етап (від 1985 р. – до сьогодні).

Розкрито особливості менеджменту на сучасному етапі. Зокрема зазначено, що на зміну класичному напрямку в менеджменті приходить новий – індивідуальний інформаційний, де акцентується на самореалізації людини; підприємство розглядається як живий організм, у якому люди об'єднані спільними цінностями; підприємство, організація має постійно оновлюватися, щоб пристосуватися до зовнішніх чинників.

Підкреслено, що сучасний менеджмент характеризується зміною змісту планування, усебічним дослідженням чинників успішної управлінської діяльності, орієнтацією управління залежно від результатів, розвинутою теорією і практикою маркетингу, розробленням ефективних технологій ухвалення рішень, широким застосуванням економіко-математичних методів і досягнень інформатики в управлінні на базі персональних ЕОМ, розвиненістю обчислювальних мереж і засобів комунікацій, активною участю персоналу в управлінні.

Приділено увагу новій управлінській парадигмі, що полягає в тому, щоб організувати ефективну спільну працю, у процесі якої кожна людина зможе максимально використовувати свій потенціал. Тому нова управлінська парадигма в досягненні успіху важливого значення надає людському чиннику.

Ключові слова: менеджмент, Україна, історичні аспекти, етапи розвитку менеджменту, сучасний менеджмент, нова управлінська парадигма.

Постановка проблеми. В Україні в умовах ринкових відносин в усіх сферах, зокрема й освіти, стали використовувати термін «менеджмент» як якісно побудовану систему управління організацією, що є складовою успіху економічно розвинутих країн світу.

Упровадження науки менеджменту в діяльності вітчизняних підприємств і організацій може стати ефективним засобом формування ринкових стратегій, залучення інвестицій, здійснення нововведень, економічного піднесення країни, а також забезпечує можливості оптимальної організації та дозволяє підвищити управлінський вплив на результативність діяльності корпорацій, об'єднань, закладів освіти [4].

Наразі в Україні з'явилася потреба створення системи менеджменту, підготовки фахівців, які були б здатні реалізувати сучасні надбання світового менеджменту. Важливе значення в цьому контексті має історія його розвитку з метою використання кращих тенденцій в управлінській практиці.

Аналіз досліджень. Історія розвитку менеджменту формування національної системи управління в Україні, проведення економічних реформ є предметом досліджень науковців. У розвиток управлінської науки суттєвий внесок зробили такі українські вчені, як О. Терлецький, М. Зібер, З. Подолянський, М. Тутан-Барановський, М. Драгоманов, І. Вернадський та ін. [4].

Теоретичні засади розвитку менеджменту в Україні за період державної незалежності досліджено у працях вітчизняних учених Б. Андрушківа, Й. Заводського, А. Колота, А. Кредісова, О. Кузьміна, Ф. Хміля та ін.

Історичні аспекти менеджменту в Україні висвітлено в дослідженнях Д. Валового, В. Лунячек, І. Семенової, С. Сапожнікова та ін.

Мета статті – розкрити історичні аспекти розвитку менеджменту в Україні, показати його основні етапи та особливості сучасного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. У сучасній літературі існує багато визначень менеджменту, це зокрема спосіб і манера спілкування з людьми; мистецтво керівництва; уміння організувати ефективну роботу апарату управління.

Організаційна складова менеджменту включає ієрархію управління підприємством, організацією, закладом освіти. Функційна складова визначає процес виконання функцій менеджменту, зокрема планування, організації та контролю.

Менеджмент – це процес, у межах якого кваліфіковані спеціалісти створюють та організують навчальні заклади, організації, а також керують ними, установлюють цілі й розробляють стратегії їх досягнення.

Менеджмент є важливою складовою процесу управління, що сприяє координації дій працівників навчальних закладів та організацій на всіх рівнях. Він заснований на застосуванні наукового підходу, а також ураховує психологічні й етичні норми керівництва [5].

Менеджмент не з'явився раптово, а існує з того часу, коли почали формуватися ділові стосунки між людьми, з'явилися перші організації та почали розвиватися елементи виробничо-господарської діяльності. Із прогресом спільної діяльності, зростанням спеціалізації та розширенням кооперації праці з'явилася потреба виокремити управління як окремий вид трудової діяльності людей. Менеджмент пройшов певні етапи свого становлення й розвитку.

Зарубіжні науковці визначають такі етапи: домонополістичний (до 1900 р.); «наукове управління підприємством» (від 1900 р. до 1930 р. у США); «адміністративно-бюрократичний підхід» (від 1900 р. до 1930 р. в Англії, Франції та Німеччині); «рух за гуманні стосунки» (1930–1950 рр. у США); сучасний етап [3].

Домонополістичний етап характеризується невеликою кількістю керівників середньої ланки та застосуванням адміністративно-командних важелів.

Етап «наукового управління підприємством» отримав ще назву «наукового менеджменту», оскільки співпав із масштабними науковими дослідженнями управління підприємствами, організаціями, навчальними закладами. Родоначальниками цих досліджень були Фредерік Тейлор, Френк Гілбрейт, Генрі Гант та ін.

Етап «адміністративно-бюрократичного підходу» характеризується формально організаційними аспектами. Започаткував цей етап французький підприємець Анрі Файоль, якого вважають основоположником менеджменту. Він визначив принципи менеджменту, зокрема поділ праці, дисципліна, єдність напрямків діяльності, централізація, ініціатива, корпоративний дух підприємства та ін.

Етап «руху за гуманні стосунки». У менеджменті з'явилася течія, спрямована на гуманізацію відносин у виробництві та управлінні, засновником якої був Елтон Мейо. Він дійшов висновку, що продуктивність праці та якість продукції залежать не тільки від умов праці, форми оплати і фізіологічного стану працівника, а також від соціальних і психологічних чинників. На цьому етапі розвитку менеджменту стало очевидним,

що результативність праці залежить від психофізіологічних умов і мотиваційних характеристик працівників.

Сучасний етап. У теорії менеджменту на сучасному етапі відбито всю раціональну базу, що була досягнута на попередніх стадіях його розвитку [1]. Сучасна система поглядів на менеджмент включає такі ключові аспекти: використання системного підходу в управлінні (теорія систем); застосування ситуаційного підходу в управлінні; акцент на інновації, інтеграцію та інтернаціоналізацію в менеджменті; визнання соціальної відповідальності менеджменту перед людиною і суспільством загалом.

Це можна пояснити тим, що саме через діяльність менеджменту забезпечується економічний і соціальний розвиток суспільства. Організації несуть відповідальність перед суспільством, у якому вони функціонують, щодо ефективності, забезпечення зайнятості, досягнення прибутковості, захисту навколишнього середовища, забезпечення безпеки, підтримки культурного розвитку, освіти і здоров'я.

В Україні науковці виділяють сім етапів розвитку менеджменту:

I етап (1917–1921 рр.) – спочатку розроблялися різноманітні форми й методи державного централізованого управління виробництвом, а також обґрунтовувалися принципи централізму та державного регулювання.

II етап (1921–1928 рр.) – продовжувалося подальше вдосконалення адміністративного управління виробництвом та організаціями, робилися спроби впровадження госпрозрахунку і вивчалися можливості залучення трудящих до участі в управлінні.

III етап (1929–1945 рр.) – досягалося поліпшення структур управління, удосконалення методів добору й підготовки персоналу, а також оптимізація планування та організації виробництва.

IV етап (1946–1965 рр.) – відбувався активний пошук нових методів функціонування та співпраці державних органів управління, а також перехід до галузевої системи управління.

V етап (1965–1975 рр.) – здійснювалася господарська реформа, зосереджена на збільшенні значення економічних методів управління.

VI етап (1975–1985 рр.) – спостерігалася потреба у зміні економічних відносин і впровадженні економічних реформ.

VII етап (від 1985 р. – до сьогодні) – упроваджуються моделі госпрозрахунку та кооперативного руху, що призводить до зростання економічної свободи [1].

На сучасному етапі менеджмент переходить від класичного напрямку до нового – індивідуального інформаційного підходу, коли акцент робиться на розвиток самореалізації людини (на відміну від економічного та соціального підходів), підприємство розглядається як живий організм, де працівники об'єднані спільними цінностями, а сама організація має постійно оновлюватися, щоб пристосовуватися до змін зовнішнього середовища.

Нова філософія управління заснована на системно-ситуативному підході, основою якого стало стратегічне управління, що передбачає під час планування розроблення стратегії з урахуванням прогнозування на майбутнє.

Українські науковці визначають основні положення сучасного менеджменту. Вони вважають, що все вирішується в організованих інституціях. Комерційна діяльність була першою з таких інституцій, і саме вона стала прототипом менеджменту. Організації часто використовують бізнес-менеджмент, що дає можливість отримати навички ефективного управління.

Інноваційні технології є пріоритетом, вони стають центром сучасного менеджменту. Нововведення є важливими, хоча й дуже капіталоемні.

Важливим є положення, що головне завдання менеджменту в розвинутих країнах спрямоване на продуктивність знань, які наразі є основним капітальним ресурсом, тому

що головним об'єктом організацій, закладів освіти є працівник, який володіє глибокими знаннями та використовує у процесі своєї праці результати систематичного навчання.

Сучасному менеджменту властива культура, система цінностей, переконань, а також засоби власної комунікації. Менеджмент формує цінності, традиції та ін. [2].

Менеджмент потрібно розглядати і як точну, гуманітарну науку, основу економічного й соціального розвитку.

Важливим є положення про індивідуальний інформаційний підхід до моделі управління організацією. Кожна організація, навчальний заклад мають спроектувати власну модель управління з урахуванням характеру продукції, що випускається, характеру середовища, у якому вони діють. Фірма, організація постійно перебувають у пошуку своєї моделі управління. Це неперервний процес.

Загалом сучасний менеджмент характеризується такими чинниками: зміною змісту планування; дослідженням чинників успішної управлінської діяльності; орієнтацією управління залежно від результатів; розвинутою теорією і практикою маркетингу; розробленням ефективних технологій ухвалення рішень; широким застосуванням економіко-математичних методів і досягнень інформатики в управлінні на базі персональних ЕОМ; розвиненістю обчислювальних мереж і засобів комунікацій; активною участю персоналу в управлінні.

Розглянуті вище передумови та основні напрямки розвитку менеджменту дають можливість констатувати, що виникнення менеджменту як наукової системи управління пов'язане з процесами розвитку й практики підприємництва, а також менеджмент перетворився на ефективний чинник розвитку провідних країн світу. Наразі продуктивне його використання можливе лише на основі ринкової системи управління.

Зазначимо, що деякі аспекти класичного менеджменту мають певні зміни, проте загальнотеоретичних цінностей не втрачено. Зміни в концепціях і положеннях управління організаціями, навчальними закладами є віддзеркаленням процесу збагачення практичної діяльності менеджерів [2].

Аналіз сучасних досліджень дає змогу визначити положення, що складають основу теорії та практики класичного менеджменту. Зокрема, менеджмент є управлінням бізнесом, який є унікальним щодо розвинутого суспільства; соціальні обов'язки менеджменту мають виконуватися за межами організації й часовими межами.

Завдання менеджменту – це мобілізація сил організації для розв'язання завдань. Критеріями його були ефективність того, що вже робиться, й адаптація до зовнішніх змін. Організація й нововведення крім систематичного дослідження часто перебували поза сферою менеджменту. Це був період високої технологічності й адаптації до інновацій.

У сучасній науковій літературі визначено систему поглядів щодо нової управлінської парадигми. Частина науковців вважає, що слід відмовитись від управлінського раціоналізму класичних шкіл менеджменту, в яких успіх визначається раціональною організацією праці, розвитком спеціалізації, тощо. Найбільш ефективною сьогодні є проблеми гнучкості й адаптивності до постійно змінюваного зовнішнього середовища. Важливість чинників зовнішнього середовища підвищилася у зв'язку з ускладненням системи суспільних відносин, що становлять основу менеджменту організації. Щоб успішно функціювати, організації, навчальні заклади мусять пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Важливе значення має використання в управлінні ситуаційного підходу, відповідно до якого вся організація, заклади реагують на різні зовнішні чинники. Головною тут є ситуація, тобто конкретний набір обставин, які істотно впливають на роботу організації наразі. Звідси випливає визнання важливості специфічних прийомів, за допомогою яких визначаються найбільш важливі чинники, впливаючи на які можна ефективно досягати мети. На сучасному етапі потрібним є визнання соціальної відповідальності менеджменту перед суспільством загалом і перед окремими людьми,

які працюють в організації, а це насамперед соціальна система, ефективність якої залежить від головного її ресурсу – людей [4].

Завдання менеджерів полягає в тому, щоб організувати ефективну спільну працю, у процесі якої кожна людина зможе максимально використовувати свій потенціал. Тому нова управлінська парадигма в досягненні успіху важливого значення надає людському чиннику.

Щодо зміни парадигми управління в Україні можна зазначити, що вона органічно пов'язана з радикальними перетвореннями й реформуванням усіх аспектів життєдіяльності нашого суспільства. Найбільш важливими положеннями управління в Україні можна вважати соціальну орієнтацію, самоврядування, поєднання ринкових та адміністративних методів управління.

Висновки. Менеджмент пройшов історичний шлях розвитку. Дослідження цих процесів призвели до формулювання ідеї про трансформацію сучасного суспільства в напрямку суспільства знань, яке стає результатом глобальних суспільних змін.

Головною соціальною групою в посткапіталістичному суспільстві стають працівники, які мають передові знання. У розвинутих країнах вони вже складають близько третини економічно активного населення. На відміну від найманих працівників епохи капіталізму саме вони відіграють провідну роль у підвищенні продуктивності праці. До таких працівників належать експерти в галузі нових технологій, високоосвічені спеціалісти, професійні менеджери [2].

Сучасний менеджер мусить уміти управляти людськими ресурсами, адже нове суспільство, яке формується, є суспільством організацій, головна функція яких – продуктивне використання накопичених знань у процесі реалізації специфічних для кожної організації завдань.

Перспективи подальших розвідок щодо історичних аспектів розвитку менеджменту в Україні ми вбачаємо у використанні цих даних у підготовці фахівців з управлінської діяльності, у створенні відповідних методичних рекомендацій з історії менеджменту в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гірняк О. М., Лазановський П. П. Менеджмент: теоретичні основи і практикум: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів освіти. Київ: «Магнолія плюс», Львів: «Новий світ – 2000», 2003. 73 с.
2. Панченко Є. Г. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. Київ: КДЕУ, 2004. 468 с.
3. Семенова І. І. Історія менеджменту. Київ: Економіка, 2005. 199 с.
4. Шегда А. В. Менеджмент: підруч. Київ: Знання, 2004. 687 с.
5. Шоробура І. М., Долинська О. О., Долинський Є. В. Менеджмент в освіті: зарубіжний досвід: навч. посіб. Хмельницький: ПП Заколотний М. І., 2015. 366 с.

References:

1. Hirniak, O. M., & Lazanovskyi, P. P. (2003). Menedzhment: teoretychni osnovy i praktykum [Management: theoretical foundations and practicum]. Kyiv, Lviv [in Ukrainian].
2. Panchenko, Ye. H. (2004). Mizhnarodnyi menedzhment [International Management]. Kyiv: KDEU [in Ukrainian].
3. Semenova, I. I. (2005). Istoriia menedzhmentu [History of Management]. Kyiv: Ekonomika [in Ukrainian].
4. Shehda, A. V. (2004). Menedzhment [Management]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Shorobura, I. M., Dolynska, O. O., & Dolynskyi, Ye. V. (2015). Menedzhment v osviti: zarubizhnyi dosvid [Management in education: foreign experience]. Khmelnytskyi: PP Zakolodnyi M. I. [in Ukrainian].

Shorobura I. M.,
 orcid.org/0000-0003-3728-7968

HISTORICAL ASPECTS OF MANAGEMENT DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article reveals the historical aspects of the development of management in Ukraine. Attention is paid to the concept of management, as a way and manner of communicating with people; the art of leadership; the ability to organize the effective work of the management apparatus.

The components of management are also shown, such as: organizational, functional and personal. The stages of management development are defined, in particular the pre-monopoly stage (until 1900); "scientific enterprise management" (from 1900 to 1930 in the USA); "administrative-bureaucratic approach" (from 1900 to 1930 in England, France, Germany); "humane relations movement" (1930–1950 in the USA); modern stage.

The article focuses on certain stages of management development in Ukraine: stage I (1917–1921); stage II (1921–1928); stage III (1929–1945); stage IV (1946–1965); stage V (1965–1975); stage VI (1975–1985); stage VII (from 1985 to the present).

Features of management at the modern stage are revealed. In particular, it is stated that the classical direction in management is being replaced by a new one - individual and informational: the bet is placed on a self-realizing person; the enterprise is considered as a living organism in which people are united by common values; the enterprise, the organization must be constantly updated in order to adapt to external factors.

It is emphasized that modern management is characterized by a change in the content of planning; a comprehensive study of the factors of successful managerial activity; management orientation depending on the results; developed theory and practice of marketing; development of effective decision-making technologies; wide application of economic and mathematical methods and achievements of informatics in management based on personal computers; the development of computer networks and means of communication; active participation of personnel in management.

Attention is paid to the new management paradigm, which consists in organizing effective joint work, in the process of which each person will be able to use his/her potential to the maximum. Therefore, the new management paradigm attaches great importance to the human factor in achieving success.

Key words: management, Ukraine, historical aspects, stages of management development, modern management, new management paradigm.

Дата надходження статті: 27.04.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Галус О. М.

УДК 378.018.8:37.07-051]:37.013.75(045)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi53.440>

Ткачук Л. В.,
 orcid.org/0000-0003-3337-2540

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ

У статті проаналізовано проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти через призму засад акмеології в наукових працях. Представлено розуміння акмеології як галузі наукового знання та комплексу наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах. З'ясовано тлумачення категорії «акме» як вищого для кожної людини рівня розвитку її самості. Наголошено, що здійснення в сучасних умовах